

видјели, у Бјазолетовом дјелу, који се налазио у краљевој пратњи приликом његове посјете Црној Гори, као ни у краљевом интимном дневнику, дефинитивно је утврдио Јевто Миловић који је пронашао у Задарском архиву службене извјештаје аустријског гувернера за Далмацију о путу саксонског краља у Црну Гору, а у којима такође нема ни трага од ових измишљотина. Напротив, тамо стоји, што, уосталом помиње и Бјазолето („Il re volle lasciare un ricordo a monsignore delle propria soddisfazione e contento, col darle di propria mano un bellissimo anello colle sua cifra reale in brillanti“)¹⁵ да је краљ био задовољан Његошевим дочеком и да му је „поклонио брилијантски прстен са почетним словима имена његове преузвишености“.¹⁶

Очигледно је, дакле, да је непознати аутор писао у француском часопису о путу саксонског краља према „подацима“ из њемачких листова, уколико цио чланчић није директан превод појединих детаља из објављених чланака у тим листовима. Но, то није овдје толико важно. Важније би било утврдити да ли је ова верзија о путу саксонског краља у Црну Гору објављена из необавијештености или је чланак написан с тенденцијом, како је то чињено и у ондашњој њемачкој штампи, тј. да се нашкоди Његошевом угледу и његовој Црној Гори. Ово би се, можда, могло утврдити на основу упоређења објављених чланака у поменим њемачким листовима, уколико би се пронашли, са француским текстом. Биће ипак највјероватније да су ове клевете продрле у француски часопис без провјеравања чињеница. А то се могло десити на основу општег мишљења које је онда владало на Западу, па и у Француској, да је Црна Гора мала, заостала и варварска земља чије становништво стално ратује. При томе се, међутим, није видио најузвишенији циљ који један народ може имати, па и црногорски, а то је непрестана борба за слободу и независност земље.

Данило Лекић

ТРИ ВЕСТИ О ЦРНОГОРЦИМА У 1848 ГОДИНИ У ЦАРИГРАДСКОЈ ФРАНЦУСКОЈ ШТАМПИ

1) О тобожњем нападу Црногораца на Дубровник спролећа 1848 године

Лист француских пословних кругова у Цариграду Journal de Constantinople, који један добар познавалац политичких прилика у престоници Отоманске Царевине средином XIX века сма-

¹⁵ Бјазолетово наведено дјело, страна 100.

¹⁶ Јевто Миловић: Посјета краља саксонског Фридриха Аугуста Владци Раду 1838 — по историској грађи из Државног архива у Задру, — „Историски записи“, 1949, књ. III, стр. 50-60.

тра као полузванично гласило, у свом 86 броју од 21 априла 1848, (на другој страници и у трећем ступцу), у рубрици где су се доносила разна саопштења са Порте као и ситни дописи из Царевине, објавио је следећу вест од свега једне реченице: „Пишу нам из Солуна, под датумом од 12 априла, да су Црногорци упутили један напад против Дубровника“.

Велика лука Солун, у којој је увек било много бродова, нарочито са источне обале Јадранског Мора, као и трговачки град, чији је просперитет зависио од могућности мирног пословања у условима када не говори снага оружја или револуционарног убеђења, био је пун гласова са разних страна. Ове приче по граду биле су често лишене сваке основе, али су ипак карактеристичне, пре свега за сам Солун. У Солуну се пратило и оно што се догађа са Црногорцима, односно са луком Дубровником. Иако се у граду није учила црногорска историја, као да се добро знало да су се Црногорци често спуштали ка дубровачком приморју. Ако није одраз плашње трговачких кругова који су пословали са Далмацијом, горња вест је могла доћи само бродом на линији Трст—Солун, можда и од помораца који су свраћали или бар добро познавали Дубровник. Када се, дакле, анализују услови под којима се горњи податак могао јавити, испада да је мишљење или бојазан да у револуционарним догађајима прети Дубровнику опасност од Црногораца — историска чињеница на којој се мора мислити.

О нападу Црногораца на Дубровник свакако се није радило. О томе нема трага на другим странама.¹⁾ Тачно је само да је у самом Дубровнику било страха од Црногораца. Независно од револуционарних догађаја, Црногорци су фебруара 1848, због ранијих размирица са људима из Боке, напали једне ноћи на Доброту те опљачкали неке имућније куће. Овај одважан напад поплашио је сву Боку и учинио је да се прекине сваки саобраћај између Црногораца и аустријских поседа. Изгледа да је неке црногорске агитације против Аустрије било и на дубровачком територију. Нешто поближе о насталој ситуацији може се наћи у извештају руског конзула у Дубровнику Гагића, послатом у Петроград. „Не будући аустријска војска у стању, пише он, да се опре покрету црногорскоме, наоди се у обранбеном положају само у которској тврђави, гдје прима из опљачканијех села становништво, којег се ту већ стекло мноштво, те је завладала оскудица у храни. То се све говори у Дубровнику, ја пак нијесам у стању да то вјерујем, јер је прекинут сваки саобраћај са Црном Гором и отуда не могу добијати никаквијех поузданијех извјештаја... При свршетку, у Дубровнику су се појавили црногорски прогласи, којим се позивљу становници дубровачке обла-

¹⁾ Јосип Берса (Дубровачке слике и прилике, Загреб, МХ, 1941 стр. 185—90), о томе не зна ништа, иако детаљно приказује дубровачку прошлост тога времена.

сти, а по имену Конављани, да је дошло вријеме, да се Словени уједине, да ослободе словенске области од аустријског угњетавања, и да постану Словени независни. . .“²⁾ Познато је да је у марту 1848 године у име српске владе упућен у Црну Гору Матија Бан да са владиком Петром II разговара о заједничкој акцији Србије и Црне Горе на припремању устанка Срба и осталих хришћана у Турској као и о припремању устанка Јужних Словена против Аустрије. Петар II је тада рекао Матији Бану да пристаје на предлог српске владе и обећао је да ће „Приморце држати у запту да не развију заставу св. Марка“.³⁾ Можда се овде под Приморцима подразумевају и Дубровчани. Најзад, 20 маја, владика Раде упутио је проглас Бокелјима и Дубровчанима у којем им налаже да се држе бана Јелачића и прети ако би што покушали са Италијанима.⁴⁾ Но, то је већ била нова ситуација, далеко по атмосфери од оне у којој је настала вест о тобожњем црногорском нападу на Дубровник.

Тако, иако преко претеране и нетачне вести, Црногорци су забележени у хроници првих седмица устаничких дана Четрдесетосме.

2) Податак о Грбальском устанку септембра 1848 и о учешћу Црногораца у њему

Journal de Constantinople, у свом броју од 24 октобра 1848 (стр. III кол. 3) пренео је следећи стубац из Osservatore Triestino од 5 октобра: „Пароброд који је стигао из Далмације донео нам је следеће тужне новости: током 28 и 29 септембра тукла се крвава битка у покрајини Котора између устаника из Жупе са којима је било 1500 Црногораца и регуларних аустријских трупа. Ове су биле приморане да се усиљеним маршем повуку, имајући само 600 људи против 3000 устаника. Становништво целе покрајине је пренеражено; целе породице напустиле су своја станишта да би избегле у которску тврђаву. Свуда где су се појавили, устаници су носили смрт и ужас, убијајући жене, децу, старце“.

О устанку у которској Жупи, у Грбљу, лепо смо обавештени на основу архивске грађе. Врење је онде почело још марта месеца. У својој молби за амнестију од 18 октобра 1848 грбальски устаници моле да им се опросте кривице које су починили од 15 марта, потстицајима писама из Хрватске и на наговоре и претње суседне Црне Горе. Отпор према властима у Котору све се више повећавао. Сељаци су одбили да плаћају порез,

²⁾ Л. Томановић, Петар II Петровић-Његош као владалац, Цетиње, 1896, 169.

³⁾ Јагош Јовановић, Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње, 1947, 226.

⁴⁾ Павао Буторац, Бока Которска према народном покрету у револуционарној години 1848, Рад ЈАЗУ 260, Загреб, 1938, 130.

спречавали су уредовање органа власти у својој Жупи, одвојили су се од Котора и у суђењу, те су установили посебне народне судове. Пошто су аустриске власти најпре забраниле Грбљанима да излазе из своје области, дошло је до неколико позива да се Грбљани покоре. Оружани револт избио је 26 и 27 септембра, када је аустриска војна експедиција зашла 26. IX у Грбаль. Својој браћи у Жупи прискочили су у помоћ Црногорци. После жестоког оружаног отпора, 18 октобра дошло је до споразума између претставника четири грбальске кнежине и владиног саветника барона Влаха Геталди-а, као изванредног опуномоћеника.⁵⁾ Грбальски устанак не само да је буна феудално притиснутих сељака, него је и доказ о међусобном помагању и упућености Боке и Црне Горе у новој историји. Говорећи о устанцима у Боки Которској под аустриском влашћу, један чешки публициста је још 1869 писао: „Намјера тијех устанака била је уједињење с Црном Гором“⁶⁾. И један савремен аутор, Бокељ, пише да је у бокељским устанцима током XIX столећа долазила до израза чињеница о узајамном слагању Боке и Црне Горе и поред аустриске владавине у Боки.⁷⁾

Није нимало чудно што је аустриски лист трговачког Трста на горњи начин приказао ствари које су се дешавале у непосредној близини јужне аустриске луке Котора. Карактеристично је што је ту вест, иако је било доста потреба за обавештавање о приликама у Европи и у самој Отоманској Царевини, донео цариградски пегодневни лист. Поред тога што је Journal био гласило и трговачких кругова који нису мало пословали са Трстом, што значи да су били заинтересовани за безбедност једне важне успутне луке, помен интервенције Црногораца, који су помогли својој браћи у борби против туђина, била је околност на коју је ваљало мислити у оно доба које није било без облака ни за саму Империју.

Сама вест иако новинарски кратка, даје стање током трећег и четвртог дана грбальског револта: устаници су развили снажан одбранбени динамизам. Врло су драгоцени и подаци о војним снагама, који би говорили о учешћу 1500 Црногораца. Иако мали, револт грбальских сељака и дејство Црногораца који су притекли устаницима у помоћ, био је несумњиви делић Револуције 1848 године.

⁵⁾ Исто, 145—7. Петар Поповић (Црна Гора у доба Петра I и Петра II, Београд, СКЗ, 1951, стр. 264) пише: „На почетку 1849 дошло је до побуне у Боки: Грбљани су одбили да плате десетину и кућарину...“ При том, Поповић ништа не говори о побуни септембра 1848. Биће најпре да је Поповић лоше спојио ствари, повезујући догађаје са писмом из Веча владици Петру II у вези с грбальским догађајима од 14 фебруара 1849.

⁶⁾ Устанак у Боки Которској 1869, с чешког превео Ст. Новаковић, Београд, 1870, стр. 5.

⁷⁾ Нико Луковић, Бока Которска, Цетиње, 1951, 43.

3) Допис о упаду једне црногорске хајдучке тројке у област Бара узиму 1848—49 године

У свом броју од 24 фебруара 1849 године цариградски *Journal de Constantinople* објавио је и један допис из Скадра од 24 јануара (стр. II, кол. 5 и стр. III кол. 1). Изузев једне реченице која говори о колери у Скадру и граду Спеку (ваљда Ипеку=Пећи, где је од 16000 душа сваког дана умирало по 20—30 људи), цео се извештај састоји из описа упада једне црногорске тројке на турско земљиште барског краја. Тај опис у преводу гласи:

„Скадарски пашалук, који је ту скоро био жртва сталних распри и потреса, уживао би најсавршеније стање мира да нема убичајених упада у гранична подручја са територије Црне Горе. Пре кратког времена три Црногорца прешла су у барско подручје где су пљачкала, а затим, гоњена од оружане силе, стигла су да се дохвате планине Румије (*Mont Rumina*) и да се сакрију у једној од њених пећина. Стражари су постављени на улаз њихове јазбине, али сви напори који се могу замислити нису успели да их измаме напоље. Сваког преговарача дочекао је прасак пушке. Најзад, пошто су потрошили оно мало намирница којима су били снабдевени, једући ђон своје обуће и кожну опрему свога оружја, глад је надвладала њихов отпор. Три Црногорца предала су се стражарима, који су их шчепали и дали им храну која им је била потребна. Али ускоро, пошто је један од њих ранио једног стражара, другови овог последњег стрељали су сву тројицу“.

Како се и у сувом излагању практичног човека из трговачког града сачувао лик хајдука, којег је невоља, а и тежња за славом, гурала у пљачку, студен и крв! Као да ту репродукујемо причања Марка Миљанова и делове из његова властита живота. И сам Марко Миљанов ушао је спролећа 1848 у чету познатог кучког харамбаше Јоша Станојева, који је четовао око Подгорице, Плава и Гусиња. Чете црногорских хајдука средином XIX столећа нису биле баш многобројне. Тако, 1848 године у Кучима су постојале 23 чете са око 120 људи, што значи око пет људи у чети просечно; с обзиром да је било и већих група, хајдучке тројке нису биле изузетак. За Пипере се зна да су имали 19 чета. Четовало се и преко зиме. Хајдуковање је било врло често и 1849 године, када је глад морила и када су били турски пазари затворени за народ из Брда.⁶⁾

Овај допис из Скадра само потврђује да је Марко Миљанов говорио истину, када је причао о својим Кучима.

Б. Храбак

⁶⁾ Јагош Јовановић, Марко Миљанов, Цетиње, 1952, стр. 13—15.